

Efektywność podstawowych sfer działalności gospodarstwa rolniczego na przykładzie wybranych krajów Unii Europejskiej¹

1. Wprowadzenie

Sytuacja rolnictwa i przyszły rozwój gospodarstw w naszym kraju stanowią w obecnej sytuacji wielką niewiadomą. Perspektywa wstąpienia do Unii Europejskiej wcale nie wpływa na klarowność sytuacji. Wieś i rolnictwo wykazują mniejszą niż inne sektory zdolność adaptacyjną do wymogów gospodarki rynkowej. Są to przyczyny obiektywne wynikające z wieloletnich zaniedbań. Niedorozwój infrastruktury w otoczeniu rolnictwa, zła struktura agrarna, niskie kwalifikacje rolników, brak własnego kapitału na rozwój, to niektóre pozostałości poprzedniego systemu. Politycy UE widzieliby nasz kraj w swoich strukturach, ale bez rolnictwa. Jedno jest pewne, że droga do UE nie będzie łatwa. Czeka nas ogromny wysiłek. Mam na myśli nie tylko rolników, ale również polityków, działaczy gospodarczych, naukowców i instytucje wspierające bezpośrednio rolników.

Potencjał polskiego rolnictwa jest ogromny. W naszym kraju brak jest jednak stabilności w funkcjonowaniu podstawowych sfer działalności gospodarstwa: produkcji, sprzedaży i finansowania. W produkcji zachwiane są relacje pomiędzy podstawowymi czynnikami: ziemią, pracą i kapitałem. W sprzedaży mieliśmy aferę alkoholową, a teraz zafundowana rolnictwu aferę zbożową. W finansowaniu w bieżącym roku drastyczna zmiana wielkości środków dla Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa na dopłaty do preferencyjnych kredytów spowodowała, że w bankach w zasadzie nie ma żadnej możliwości

¹ Opracowanie wykonane w ramach projektu PHARE ACE P95-2180-R „Ocena wpływu różnych scenariuszy polityki rolnej na organizację i sytuację finansową gospodarstw rolniczych w procesie integracji z UE”.

Kierownik: dr inż. Edward Majewski. Wykonawcy: SGGW Warszawa, Polska; SAC Aberdeen, Szkocja; Uniwersytet Nitra, Słowacja; Uniwersytet Gödöllő, Węgry; Uniwersytet Bonn, Niemcy.

uzyskania wsparcia finansowego na korzystnych warunkach dla rozwijających się gospodarstw. Rolnikom na jesieni obiecywano, że zasady i wielkości kredytowania dla rolnictwa się nie zmienią. Poczynili przygotowania, opracowali biznesplany i uzyskali pozytywne opinie ODR-ów. Nikt tego nie bierze pod uwagę.

Otoczenie gospodarstwa stwarza również wiele problemów. Jedni to nazywają przeludnieniem, inni bezrobociem, jeszcze inni po prostu ogólną biedą na wsi. Polskie rolnictwo jest opóźnione w rozwoju o kilkanaście, a może kilkadziesiąt lat. Produkcja jest ekstensywna, nakłady środków produkcji niskie. W takiej sytuacji nie powinno być mowy o dalszym powstrzymywaniu rozwoju produkcji rolnej, tak jak to jest zakładane w przypadku krajów UE. Jeżeli chcemy cokolwiek znaczyć w rolnictwie europejskim musimy podjąć intensywne wysiłki w celu wykorzystania naszych dużych potencjalnych możliwości.

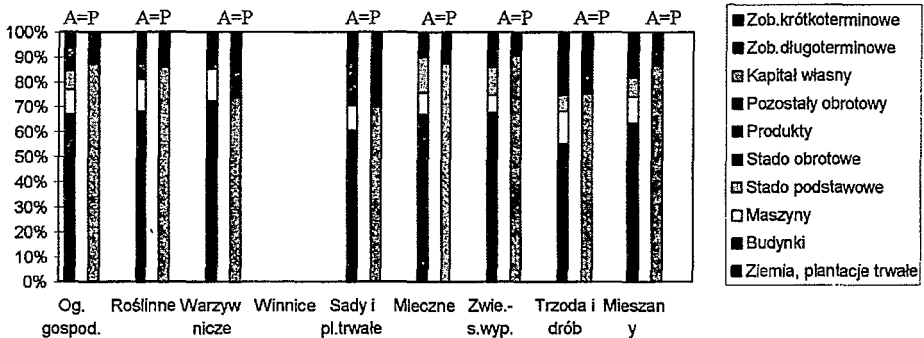
Przystępując do badań na temat oceny wpływu różnych scenariuszy polityki rolnej na organizację i sytuację finansową gospodarstw rolniczych w procesie integracji z UE zastosowano podejście nie z punktu widzenia makroskali, ale z punktu widzenia pojedynczego gospodarstwa, reprezentującego odpowiedni typ produkcyjny. Tradycjonalizm, brak ufności do wszelkich zmian i małą skłonność do ryzyka polskich rolników można tłumaczyć historycznymi uwarunkowaniami lub spróbować rozpatrywać z punktu widzenia gospodarstwa w kategoriach możliwości rozwojowych jakie to gospodarstwo posiada i jakie mu stwarza otoczenie.

Aby móc właściwie prognozować zachowanie się tych gospodarstw, prześledzono kształtowanie się efektywności podstawowych sfer działalności gospodarstwa rolniczego w wybranych krajach UE. Badania przeprowadzono na podstawie danych FADN (Farm Accountancy Data Network) dla roku 1992. Wybór roku podyktowany jest dostępnością danych z tamtego okresu. Pełna analiza obejmować będzie okres trzech kolejnych lat począwszy od badanego roku. Gospodarstwa podzielono na osiem typów produkcyjnych: roślinne, warzywnicze, z winnicami, z sadami i plantacjami trwałymi, mleczne, ze zwierzętami w systemie wypasowym, z trzodą i drobiem, mieszane. Kryterium wyodrębnienia jest udział standardowej nadwyżki bezpośredniej z wyodrębnionych działalności w ogólnej nadwyżce z gospodarstwa.

2. Efektywność majątku gospodarstwa w wybranych krajach

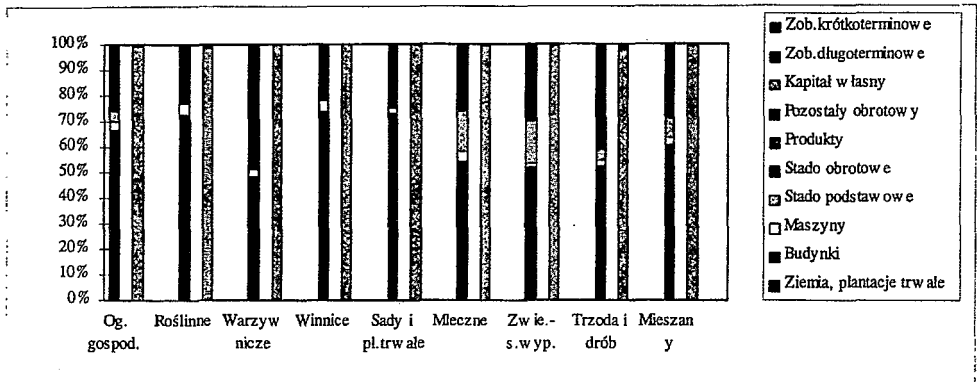
Na efektywność wykorzystania posiadanego majątku ma niewątpliwie wpływ jego struktura. Wyposażenie w majątek trwały i obrotowy ma dla racjonalnie zorganizowanego pojedynczego gospodarstwa charakter względnie trwały. Dotyczy to również relacje pomiędzy podstawowymi czynnikami produkcji. Nowe inwestycje mają na celu przede wszystkim wchłanianie postępu technologicznego, z którym mamy do czynienia przez cały czas.

Inna sytuacja jest w gospodarstwach słabych i źle zorganizowanych, gdzie istnieje konieczność wprowadzenia radykalnych zmian. Omówimy w pierwszej kolejności zróżnicowanie struktury aktywów, a więc udziały najważniejszych składników: ziemi, budynków, stada podstawowego, stada obrotowego, produktów i pozostałego majątku obrotowego. Na rysunku 1 przedstawiono strukturę aktywów i pasywów w różnych typach produkcyjnych gospodarstw w Wielkiej Brytanii, natomiast na rysunku 2 gospodarstw w Hiszpanii. Na tej podstawie prześledzimy zróżnicowanie występujące w obu krajach.

Rysunek 1. Aktywa i pasywa wg typów gospodarstw w Wielkiej Brytanii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN

Rysunek 2. Aktywa i pasywa wg typów gospodarstw w Hiszpanii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN

W Wielkiej Brytanii ziemia i plantacje trwałe średnio stanowią ponad 61% wartości aktywów. Największy udział mają gospodarstwa ze zwierzętami w systemie wypasowym ponad 65%, w drugiej kolejności gospodarstwa mleczne ponad 63% i gospodarstwa roślinne ponad 61%. Najmniejszy udział wartości ziemi i plantacji w aktywach występuje w gospodarstwach warzywniczych 41%, z trzodą i drobiem prawie 42%.

W gospodarstwach w Hiszpanii ziemia i plantacje trwałe stanowią średnio 54,1% wartości aktywów. Największy ich udział występuje w gospodarstwach z sadami i plantacjami trwałymi 69,7%, w winnicach 67,2% i gospodarstwach roślinnych 62,2%. Najmniejszy udział ziemi i plantacji trwałych występuje w gospodarstwach z trzodą i drobiem 5% oraz w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym 30,4%.

W wielkiej Brytanii budynki średnio stanowią 5,6% wartości aktywów. Zdecydowanie największy ich udział jest w gospodarstwach warzywniczych, bo aż 31,3%. Gospodarstwa trzodowe mają 13,7% udziału budynków w ogólnej wartości aktywów i niewiele im ustępują gospodarstwa z sadami i plantacjami wieloletnimi. Najmniejszy udział wartości budynków w aktywach jest w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym - 2,4% i gospodarstwach mlecznych - 4,1%.

W Hiszpanii budynki stanowią 12,3% wartości aktywów. Zdecydowanie największy ich udział jest w gospodarstwach z trzodą i drobiem, bo aż 47,2%. Gospodarstwa mieszane

uzyskują 23,5%. Najmniejszy udział wartości budynków w aktywach jest w gospodarstwach sadowniczych 3,3% i w winnicach - 6,6%.

W Wielkiej Brytanii maszyny, środki transportu i urządzenia średnio stanowią 10,2% ogólnej wartości aktywów. Największy ich udział jest w gospodarstwach warzywniczych 13,1% i po 12,8% w gospodarstwach roślinnych i z trzodą oraz drobiem. Najmniejszy udział wynosi 7,5% i ma miejsce w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym.

W Hiszpanii maszyny, środki transportu i urządzenia średnio stanowią 3,5% ogólnej wartości aktywów. Największy ich udział jest w gospodarstwach roślinnych 4,8% i w winnicach 4,5% w gospodarstwach roślinnych i z trzodą oraz drobiem. Najmniejszy udział wynosi 2,2% i ma miejsce w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym.

W Wielkiej Brytanii stado podstawowe średnio stanowi 7,8% wartości aktywów i zgodnie z oczekiwaniami największy udział występuje w gospodarstwach mlecznych 13,7% i ze zwierzętami w systemie wypasowym 11,1%. W gospodarstwach warzywniczych, z sadami i plantacjami trwałymi wynosi 0,0%.

W Hiszpanii stado podstawowe średnio stanowi 4,1% wartości aktywów. Największy udział występuje w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym 16,4% i gospodarstwach mlecznych 15,7%. W gospodarstwach warzywniczych i w winnicach wynosi 0,0%.

Przedstawione powyżej składniki aktywów stanowią majątek trwały. Stanowi on średnio w gospodarstwach w Wielkiej Brytanii około 85% wartości aktywów, natomiast w Hiszpanii 74,0%. Z punktu widzenia płynności struktura aktywów jest korzystniejsza w gospodarstwach w Hiszpanii bowiem majątek trwały wiąże na wiele lat zainwestowany kapitał, a majątek obrotowy jest łatwiej zbywalny.

Analizując majątek obrotowy, możemy stwierdzić, że stado obrotowe stanowi średnio w Wielkiej Brytanii 5,7% wartości aktywów, a w Hiszpanii jedynie 1%. Największy udział występuje w gospodarstwach z trzodą i drobiem w Wielkiej Brytanii 17,0%, a w Hiszpanii 11%. W obu krajach stado obrotowe nie występuje w gospodarstwach warzywniczych, z sadami i plantacjami trwałymi.

Zapasy produktów gotowych średnio stanowią 2,8% wartości aktywów w Wielkiej Brytanii i 0,4% w Hiszpanii. W obu krajach we wszystkich typach produkcyjnych stanowią

znikomy procent. Wyjątkiem są gospodarstwa sadownicze w Anglii, gdzie sięgają 17,5% wartości aktywów

Pozostały majątek obrotowy stanowi średnio 6,6% w Wielkiej Brytanii i aż 24,6% w Hiszpanii. Wydaje się, że duży wpływ na to może mieć stosowana forma sprzedaży produktów gotowych z odroczoną płatnością. Powstają w takim przypadku należności, które są ściągane dopiero w przypadku gdy występuje zapotrzebowanie na środki finansowe.

Efektywność produkcji jest ostatecznym miernikiem dopasowania struktury aktywów do istniejących warunków. Mierzona ona może być stosunkiem osiągniętych przychodów do wartości aktywów. Tak mierzona efektywność produkcji jest najwyższa w obu krajach w gospodarstwach z trzodą i drobiem: odpowiednio 86,1% w Wielkiej Brytanii i 58,4% w Hiszpanii oraz w gospodarstwach warzywniczych odpowiednio 73,2% w Wielkiej Brytanii i 33,9% w Hiszpanii. Najniższą efektywność produkcji (wykorzystania aktywów) osiągają gospodarstwa ze zwierzętami w systemie wypasowym 13,9% w Wielkiej Brytanii i winnice w Hiszpanii 12,4%.

Efektywność produkcji w Wielkiej Brytanii zdecydowanie przewyższa efektywność w Hiszpanii. Jeżeli do tego dodamy, że wartość majątku gospodarstwa w Wielkiej Brytanii przewyższa prawie 4-krotnie wartość majątku w Hiszpanii, to wtedy uzyskamy skalę różnicowania pomiędzy obydwoma krajami.

3. Efektywność sprzedaży

Aby osiągnąć pozytywny końcowy efekt finansowy nie wystarczy efektywnie produkować, ale należy efektywnie sprzedawać. Efektywność sprzedaży możemy liczyć wielkością marży uzyskanej ze sprzedaży jako stosunek zysku (dochodu) do wielkości sprzedaży. Określamy w ten sposób dochód jaki mamy z każdej złotówki wartości sprzedaży. Przy takim założeniu generowanie zysku i efektywna sprzedaż polega na sprzedaży powyżej kosztów produkcji i uzyskaniem określonej marży.

Najwyższą efektywność sprzedaży osiągnęły w obu krajach gospodarstwa ze zwierzętami w systemie wypasowym 28,3% w Wielkiej Brytanii i aż 60,7% w Hiszpanii. W

następnej kolejności w Wielkiej Brytanii są gospodarstwa mleczne 27,0%, a w Hiszpanii gospodarstwa warzywnicze 48,2%. W Wielkiej Brytanii nieefektywna była sprzedaż w gospodarstwach sadowniczych i nie pokrywała poniesionych kosztów. Najniższą dodatnią marżę uzyskały gospodarstwa z trzodą i drobiem 9,7% w Wielkiej Brytanii i 26,8% w Hiszpanii.

Okazuje się, że poziom efektywności sprzedaży w Hiszpanii jest znacznie wyższy niż w Wielkiej Brytanii. Uzyskiwane wyższe marże na sprzedaży informują nas, że z jednej jednostki wartościowej sprzedaży w Hiszpanii uzyskujemy wyższy zysk.

Efekty na produkcji i sprzedaży są ze sobą ujemnie skorelowane, przez co sumaryczny efekt dla różnych typów gospodarstw w obu krajach jest bardziej wyrównany. Największy efekt łączny, mierzony stosunkiem dochodu do wartości aktywów występuje w obu krajach w gospodarstwach warzywniczych 9,6% w Wielkiej Brytanii i 16,3% w Hiszpanii oraz w gospodarstwach z trzodą i drobiem 8,4% w Wielkiej Brytanii i 15,7% w Hiszpanii. W wielkiej Brytanii najniższy dodatni efekt występuje w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym 3,9%, gospodarstwach roślinnych 4,5% i mieszanych 5,0%. Natomiast w Hiszpanii w winnicach 4%, gospodarstwach roślinnych 5,6% i sadowniczych 6,1%.

Jak łatwo zauważyć gospodarstwa w Hiszpanii uzyskały dosyć wyraźną przewagę z sumowanych efektów działalności w sferze produkcji i sprzedaży. Produkując średnio na 5-krotnie mniejszej powierzchni i dysponując 4-krotnie mniejszym majątkiem gospodarstwa w Hiszpanii uzyskują w przeliczeniu na jednostkę zaangażowanego majątku średnio o ponad 50% lepsze efekty.

3. Efektywność sfery finansowania

Interesujące jest jakie źródła wykorzystują w obu krajach gospodarstwa do sfinansowania posiadanego majątku. Okazuje się, że kapitał własny w Wielkiej Brytanii stanowi średnio 86,9% ogólnej wartości pasywów, natomiast w Hiszpanii 99,4%. W Wielkiej Brytanii największy jego udział występuje w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym 90,7% i mlecznych 87,5%. Najmniejszy w gospodarstwach sadowniczych 70,1%,

warzywniczych 73,6% i trzodowo-drobiowych 75%. W Hiszpanii kapitał własny w winnicach, gospodarstwach warzywniczych i sadowniczych w całości finansuje posiadany majątek. Najniższy poziom osiągają w gospodarstwach trzodowo-drobiowych 97,5%. Z punktu widzenia płynności jest to bardzo bezpieczna polityka finansowania. Z drugiej jednak strony możemy odebrać ją jako zbyt konserwatywną.

Skoncentrujemy się na analizie źródeł finansowania w gospodarstwach w Wielkiej Brytanii. Zobowiązania długoterminowe średnio mają udział 5,0% w wartości pasywów. Największy udział występuje w gospodarstwach sadowniczych 13,0% i warzywniczych 9,2%, a najmniejszy w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym i mieszanych 4,6%.

Tak więc łącznie udział kapitału stałego (kapitał własny i zobowiązania długoterminowe) w wielkiej Brytanii jest w dalszym ciągu najwyższy w gospodarstwach ze zwierzętami w systemie wypasowym 93,9% i mlecznym 93,3%. Najniższy udział kapitału stałego posiadają gospodarstwa z trzodą i drobiem 81,7% oraz warzywnicze 82,8%. Tuż za nimi plasują się gospodarstwa sadownicze 83,1%.

Udział zobowiązań krótkoterminowych jest dopełnieniem kapitału stałego do 100%. Jest więc najwyższy tam gdzie udział kapitału stałego jest najniższy i odwrotnie. Jedną z ważniejszych miar płynności jest majątek obrotowy netto (kapitał pracujący) obliczany jako różnica pomiędzy majątkiem obrotowym i zobowiązaniami krótkoterminowymi lub kapitałem stałym i majątkiem trwałym. Ze względu na marginalne znaczenie tego problemu w Hiszpanii pozostaniemy przy rozważaniach dotyczących płynności w Wielkiej Brytanii. Okazuje się, że jedynie gospodarstwa warzywnicze posiadają majątek obrotowy netto ujemny na poziomie 2,6% ogólnej wartości aktywów. Jeżeli uznamy analizowaną strukturę jako trwałą to oznacza to, że stać je na ponoszenie ryzyka związanego z finansowaniem zobowiązaniami krótkoterminowymi majątku trwałego. Jest w nich jakaś siła, która pozwala im na takie zachowanie. Pewnym wyjaśnieniem jest szybki obrót aktywów a więc wysoka efektywność produkcji.

Na finansowanie każdego przedsięwzięcia należy patrzeć zarówno od strony ponoszonego ryzyka związanego z korzystaniem z obcego kapitału, jak i korzyści jakie możemy dzięki temu osiągnąć. Z punktu widzenia ryzyka najlepiej byłoby gdyby cały majątek był finansowany ze środków własnych. Oznacza to, że kapitał własny stanowiłby 100%

aktywów, tak jak ma to miejsce w gospodarstwach w Hiszpanii. Jednak z punktu widzenia efektywności zainwestowanego kapitału nie jest to rozwiązanie właściwe. W gospodarce rynkowej należy spodziewać się, że właściciel określonego co do wartości kapitału będzie chciał przy jego pomocy uruchomić jak największe przedsięwzięcie. Wartość aktywów powinna być więc większa od wartości jego kapitału własnego. O tyle o ile będzie w stanie przekonać zewnętrznych partnerów do powierzenia mu swoich środków i ponosić ryzyko z tym związane. A więc efektywność całej sfery finansowania można mierzyć stosunkiem zgromadzonego majątku (aktywów) do posiadanego kapitału własnego.

W analizowanych gospodarstwach w Wielkiej Brytanii najwyższy wskaźnik osiągają gospodarstwa sadownicze 142,6%, gospodarstwa warzywnicze 135,9% oraz z trzodą i drobiem 133,3%. Są to gospodarstwa, które decydują się na ponoszenie większego ryzyka finansowego. Najniższy gospodarstwa ze zwierzętami w systemie wypasowym 110,2%, mleczne 114,3% oraz mieszane 115,7%. Ograniczają one ryzyko i decydują się na mniejsze dochody z zainwestowanego kapitału.

W gospodarstwach w Hiszpanii efektywność finansowania jest bardzo niska i osiąga poziom 100,6%. W niewielkim stopniu więc wykorzystywane są możliwości wspomagania własnego kapitału obcymi źródłami finansowania.

Pomiędzy czynnikami produkcji: ziemią, kapitałem i pracą kształtują się relacje właściwe dla danego poziomu rozwoju i nasycenia w nie gospodarki kraju. W krajach wyżej rozwiniętych (bogatszych) kapitał będzie odgrywał mniejszą rolę, będzie łatwiejszy do pozyskania i jego opłata może relatywnie maleć w stosunku do opłaty pracy. Odwrotnie jest w krajach słabiej rozwiniętych, gdzie pozyskanie kapitału jest trudniejsze.

5. Efektywność kapitału własnego

Efektywność kapitału własnego jest wypadkową efektywności produkcji, efektywności sprzedaży i efektywności finansowania. Te trzy podstawowe sfery każdej działalności gospodarczej składają się w ostateczności na końcowy efekt finansowy.

Efektywność kapitału własnego możemy obliczyć według wzoru:

Efektywność kapitału =

Efektywność produkcji x Efektywność sprzedaży x Efektywność finansowania

W obu krajach najwyższy poziom tego wskaźnika osiągają gospodarstwa warzywnicze odpowiednio 13% w Wielkiej Brytanii i 16,3% w Hiszpanii oraz gospodarstwa trzodowodrobowe odpowiednio 11,2% w Wielkiej Brytanii i 16,1% w Hiszpanii.

Najniższy wskaźnik uzyskują w Wielkiej Brytanii gospodarstwa sadownicze -1,5% i gospodarstwa ze zwierzętami w systemie wypasowym 4,3%. Natomiast w Hiszpanii winnice 4,0% i gospodarstwa roślinne 5,7%.

Ciekawym wydaje się fakt, że z tego porównania zwycięsko wychodzą gospodarstwa w Hiszpanii, gdyż to one zapewniają swoim inwestorom wyższy zwrot z każdej jednostki zaangażowanego kapitału. Jednak uwzględniając fakt, że są one mniejsze i dysponują mniejszym potencjałem wytwórczym w postaci aktywów, dochód w przeliczeniu na jednostkę pełnozatrudnioną w rolnictwie uzyskały na poziomie 12 189 ECU i był on mniejszy w porównaniu do uzyskanego w Wielkiej Brytanii 20 009 ECU na jednostkę pełnozatrudnioną.

6. Podsumowanie

Rolnictwo naszego kraju czeka bardzo trudny okres głębokich zmian funkcjonowania gospodarstw. Wykorzystanie doświadczeń krajów już funkcjonujących w ramach UE może ułatwić nam nakreślenie właściwego kierunku tych zmian. Właściwe prognozowanie zachowania się naszych gospodarstw w warunkach przystąpienia do Unii będzie wymagało ostatecznego zdecydowania jakie instrumenty polityki wspierania naszych gospodarstw chcemy w tym okresie zastosować. Sytuacja jest bardzo trudna, lecz możliwości oddziaływania, jak wykazują doświadczenia roku 1997 z kredytami preferencyjnymi, wydają się być w dalszym ciągu duże. Na ostateczny efekt uzyskiwany przez gospodarstwo wpływają bowiem wszystkie sfery jego działalności.

**Effectiveness of Basic Ranges of Economic Activities
in Agricultural Holding on the Example of Selected
Member States of the European Union**

Abstract

In Poland, both economic condition of agriculture and future development of agricultural holdings are unknown phenomenon at present. Prospects of Poland's membership in the European Union do not make this situation more clear. Polish agriculture really has substantial production potency, however relations between main factors of production in agriculture, i.e. between land, labour and capital are distorted. Moreover, conditions of financing and selling agricultural products are subject to turbulence which hurt farms.

In the purpose of correct prediction of agricultural holdings' business performance, relation between farms' equity and its particular components in selected European Union countries were investigated. Report provides findings of research on factors efficiency using data from the Farm Accountancy Data Network (FADN).

Detailed results suggests that efficiency of individual factors of production depends not only on type of farming but also on economic development of the whole country.

In much more developed and wealthy states, capital plays less significant role in production growth. It can be easier acquired and its costs may appear to be lower in comparison with labour and land remuneration. In less developed countries, the situation in this field is different from this existing in former countries – capital is less available but labour and land services cheaper.